

ERTL PÉTER

Két *Baráti levél* a *Liber sine nomine* előtörténetéhez (*Fam.* 15, 12 és 21, 1)

Az eltérő időpontban, különböző címzettekhez írt Familiars 15, 12 és 21, 1 között egy másik Petrarca-mű, a Liber sine nomine teremt kapcsolatot. A költő életének egyes fontos epizódjai mellett ugyanis mindkét levél adalékokkal szolgál az Avignon-ellenes szatirikus gyűjtemény keletkezéstörténetéhez is. Magyar fordításuk most jelenik meg először.¹

Kulcsszavak: Petrarca, *Familiars*, *Liber sine nomine*

1352. december 6-án meghalt VI. Kelemen pápa. Tíz nappal később összeült a bíborosi testület, és december 18-án már meg is választották az új egyházfőt Étienne Aubert személyében, aki a VI. Ince nevet vette fel.² Az egyház sorsának alakulása nem hagyta hidegen az éppen Vacluse-ben tartózkodó Petrarcát sem, aki az 1330-as évek közepétől több művében is sürgette a pápákat, hogy térjenek vissza Rómába, egyúttal vitriolos kritikával illette az avignoni udvar visszasságait. Kelemen halála és Ince megválasztása között, december 14-én rövid levelet írt barátjának, Philippe Cabassole cavailloni püspöknek, amelyet három ajándékkal együtt küldött el. Ezek egyike egy nemrég befejezett episztola volt, amelyet Petrarca annyira kényes természetűnek tartott, hogy Philippe csak titokban futhatta át, majd rögtön vissza kellett küldenie.

A kísérőlevél később a *Familiars* (*Baráti levelek*, a továbbiakban *Fam.*) 15. könyvének 12. darabja lett, a benne említett titokzatos episztola azonosítása azonban kihívás elé állította a kutatókat. Feltéve, hogy Petrarca végül nem semmisítette meg, felmerült, hogy talán az Avignon-ellenes

¹ A publikáció az NKFI FK 146414 számú pályázat támogatásával jelent meg.

² MOLLAT (1963: 42; 44).

szatirikus gyűjtemény, a *Liber sine nomine* (Cím nélküli könyv, a továbbiakban SN)³ 13., 1. vagy 12. leveléről lehet szó. A jelenleg rendelkezésre álló kevés információ alapján, a három közül ez utóbbi tűnik a legelfogadhatóbb javaslatnak.⁴

Bár a kérdéses levelet nem sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani, Petrarca beszámolójából tudjuk, hogy elnyerte barátja tetszését.⁵ Az általa elmondottakból az is leszűrhető, hogy nagyon elővigyázatosan, csak szűk baráti körben terjesztette éles kritikát megfogalmazó írásait. Óvatosságát a *Fam.* 15, 12-ben egy Terentius-idézettel indokolta: *veritas odium parit* (Ter. An. 68), vagyis az igazság – illetve annak kimondása – gyűlöletet szül.

Az 1357. április 29-én Arnošt z Pardubic prágai érsekhez írt *Fam.* 21, 1 első felében Petrarca ezt a gondolatot bővebben is kifejtette. Mivel az igazságnak még sohasem volt annyi ellensége, mint most, ha valaki nem akar hazugságra vetemedni, jobban teszi, ha hallgat. Ezért rejtje el ő is túl

³ A cím értelmezésének problémájáról ld. ERTL (2012) és CASCIO (2015: 25–30), további szakirodalmi hivatkozásokkal.

⁴ Paul PIUR (1925: 321) lehetségesnek tartotta, hogy Petrarca az SN 13-ra utalt a *Fam.* 15, 12-ben, de hipotézisét nem támasztotta alá érvekkel. Ernest Hatch WILKINS (1955: 146) jelöltje az SN 1 volt, ugyanakkor ezzel kapcsolatos kétségeit sem hallgatta el. Felvetésével ugyanis szemben állnak Piur meggyőző érvei, aki szerint a gyűjtemény nyitódarabjában leírtak sokkal jobban illenek az 1342-ben elhunyt XII. Benedekre, mint utódjára, VI. Kelemenre (PIUR [1925: 316–322]). Ehhez hozzávehetjük, hogy az SN 1 Giovanni CASCIO által azonosított eredeti szövegváltozata a kéziratok többségében május 23-án van datálva. A kutató meglátása szerint ez az elküldés időpontja lehetett, ami viszont egyenesen kizárja, hogy a *Fam.* 15, 12-ben említett, december 14-én vagy nem sokkal korábban írt titokzatos levél az SN 1 lett volna (CASCIO [2010–2011: 59–66]). A harmadik lehetőséget John E. WRIGLEY (1968) vázolta fel, aki szerint a rejtélyes írás minden bizonnyal a gyűjtemény 12. levelével azonosítható. Bár az SN 12-ről nyújtott elemzése meglehetősen erőltetett, azt helyesen látta, hogy a szövegben nincs konkrét utalás VI. Ince megválasztására, így nem szükséges a levelet december 18-nál későbbre datálnunk. Konklúziója így akár helyes is lehet. A *Liber sine nomine* legújabb kritikai kiadását gondozó Giovanni CASCIO (2015: 111, bevezető jz.) ugyancsak elképzelhetőnek tartja az SN 12-vel való azonosítást.

⁵ *Fam.* 15, 13, 1: *Legisti confestimque remisisti epystolam illam tibi inscriptam eo quod te capitalem hostem vitiorum noverim, quam quidem tibi valde placuisse gaudeo; itaque michi ipsi testimonio tuo probabilior ac gratior facta est.* A kanonikus változat végére írt dátum szerint Petrarca ezt a levelet december 15-én, virradatkor írta.

szókimondó írásait, hogy lehetőleg csak a halála után kerüljenek napvilágra.

Néhány évvel később – valószínűleg 1359 és 1361 között – a *Liber sine nomine* *Előszavában* hasonlóképpen fogalmazott:

Az a könyv [ti. a *Bucolicum carmen*] eljutott néhány magas rangú ember kezébe, éppen amikor én is jelen voltam, és amikor azt a részt olvasták, amely leginkább érintette őket, emlékszem, kérdezgettek, hogy mit értettem rajta, én pedig szándékosan témát váltottam. Itt azonban semmiféle lepel nincs, vigyázni fogok hát, ha tudok, hogy amíg élek, ez a mű valamelyikük kezébe ne jusson; de ha ez mégsem sikerülne, én nem fogok félni attól a gyűlölettől, amelyet az igazság keresésével szereztem, az érdemeim szülte irigységet pedig a kitüntetésem közé fogom sorolni. Ha azonban jól rejtve marad mindaddig, míg csak az életből nem távozom, utána már tehetnek, amit akarnak: dühönghetnek, tombolhatnak, mennydöröghetnek, villámot szórhatnak; mi gondom rá? (*SN* Pref. 8–10)⁶

Tervét végül sikerült megvalósítania: amíg élt, a már gyűjteménybe rendezett szatirikus leveleket nem olvashatta senki, így Arnošt érsek sem, jóllehet a 14. levélnek valószínűleg ő volt a címzettje.⁷ Petrarca halála után azonban hamar napvilágra kerültek, hogy tanúsítsák, szerzőjük valóban az *igazság tanítványa* volt (*Fam.* 21, 1, 2);⁸ bár e kijelentés horderejét a 17. levélben ő maga árnyalta: „Előtted, Krisztus, nyilvánvaló az igazság, nekünk csak bizonytalan véleményünk van” (*SN* 17, 26).

A két *Baráti levél* latin szövegét Vittorio Rossi és Umberto Bosco kritikai kiadásából idézem.⁹ A magyar fordításban megtartottam a latin névalakokat. Sem a latin, sem a magyar szöveghez nem fűztem lábjegyzeteket, minden lényegesnek tartott információt a kommentárookban tüntettem fel.

⁶ ERTL (2018a: 63).

⁷ A korábbiaknál meggyőzőbb azonosítási javaslatot Giovanni CASCIONAK köszönhetjük: CASCIO (2014).

⁸ A mű utóéletének egyes epizódjairól ld. CASCIO (2020).

⁹ ROSSI-BOSCO (1933–1942: III, 164–165; IV, 51–52).

Források

- BEDE 1989   BEDE A. (ford.), *Horatius összes művei*, Budapest, 1989.
- CASCIO 2015   G. CASCIO (a cura di), *Francesco Petrarca: Liber sine nomine*, Firenze, 2015.
- DEVECSERI–KÁRPÁTY 1961
DEVECSERI G. – KÁRPÁTY Cs. (ford.), *Római vígjátékok. Plautus. Terentius*, Budapest, 1961.
- DOTTI 2012   U. DOTTI (a cura di), *Lettere a Petrarca*, Torino, 2012.
- DIMOCK 1867   J. F. DIMOCK (ed.), *Giraldi Cambrensis Topographia Hibernica, et Expugnatio Hibernica*, London, 1867.
- ERTL 2018a   ERTL P. (ford.), *Francesco Petrarca: Liber sine nomine. Cím nélküli könyv*, Szeged, 2018.
- PANCHERI 1994   A. PANCHERI (a cura di), *Francesco Petrarca: Lettere disperse. Varie e Miscellaneae*, Milano – Parma, 1994.
- RIZZO–BERTÉ 2006–2019
S. RIZZO – M. BERTÉ (a cura di), *Francesco Petrarca: Res seniles*, Vol. 1–5, Firenze, 2006–2019.
- ROSSI–BOSCO 1933–1942
V. ROSSI – U. BOSCO (a cura di), *Francesco Petrarca: Le Familiari*, Vol. 1–4, Firenze, 1933–1942.
- SCOPPA 1561   L. I. SCOPPAE Parthenopaei grammatici celeberrimi *Spicilegium* [...], Venetiis, 1561.

Felhasznált irodalom

- CASCIO 2010–2011   G. CASCIO, *Sine nomine extravaganti*, Studi medievali e umanistici, 8–9 (2010–2011), 39–81. DOI: <https://doi.org/10.1400/222572>.
- CASCIO 2014   G. CASCIO, *Sul destinatario di Sine nomine 14: l'arcivescovo Arnošt z Pardubic*, Studi medievali e umanistici, 12 (2014), 109–124. DOI: <https://doi.org/10.1400/244487>.
- CASCIO 2020   G. CASCIO, *Petrarca 'protestante'. Prime ricerche*, Messina, 2020.
- ERTL 2012   P. ERTL, "Nomen obstat inscriptioni". *Notes on the Title of Petrarch's Liber sine nomine*, in: Bárdosi V. (főszerk.), *Tanulmányok. Irodalomtudományi Doktori Iskola*, Budapest, 2012, 83–98.
- ERTL 2018b   ERTL P., *A címzettekről*, in: Ertl P. (ford.), *Francesco Petrarca: Liber sine nomine. Cím nélküli könyv*, Szeged, 2018, 213–216.
- GARGAN–ZUCCHI 1966
L. GARGAN – R. ZUCCHI, *Nuovi documenti per il Petrarca e i suoi familiari*, Italia medioevale e umanistica, 9 (1966), 403–416.
- GRAESSE–BENEDICT 1909
J. G. Th. GRAESSE – F. BENEDICT, *Orbis latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen*, Berlin, 1909².
- HLEDÍKOVÁ 2009   Z. HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, Vyšehrad, 2008.

- MARCOZZI 2025 L. MARCOZZI, *Petrarca. La vita e il mondo*, Roma, 2025.
- MOLLAT 1963 G. MOLLAT, *The Popes at Avignon 1305–1378*, J. Love (ford.), Edinburgh, 1963.
- MONTUORI 2017 F. MONTUORI, *Le origini della lessicografia napoletana: la prima edizione dello Spicilegium di Lucio Giovanni Scoppa*, in: N. De Blasi – F. Montuori (a cura di), *Le parole del dialetto. Per una storia della lessicografia napoletana*, Firenze, 2017, 93–137.
- NOLHAC 1907 P. de NOLHAC, *Pétrarque et l'humanisme*, Vol. 1–2, Paris, 1907².
- PETOLETTI 2020 M. PETOLETTI, *Il manoscritto di dedica del De vita solitaria rivisto e corretto da Petrarca*, *Italia medioevale e umanistica*, 61 (2020), 129–150. DOI: <https://doi.org/10.1400/285103>.
- PIUR 1925 P. PIUR, *Petrarcas 'Buch ohne Namen' und die päpstliche Kurie. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte der Frührenaissance*, Halle, 1925.
- RIZZO 2020 S. RIZZO, *Il nome latino della capinera. Dilemmi lessicali d'età umanistica*, *Atti e Memorie dell'Arcadia*, 9 (2020), 7–22. DOI: <https://doi.org/10.1400/281434>.
- RIZZO 2024 S. RIZZO, *Il cane spagnolo di Petrarca (Eyst. 3, 5)*, 2024, *Petrarca Online*, <https://petrarcaonline.it/percorsi/5356/5356>, 2025. 10. 13.
- ŠPIČKA 2010 J. ŠPIČKA, *Francesco Petrarca Travelling and Writing to Prague's Court*, *Verbum*, 12 (2010), 27–40. DOI: <https://doi.org/10.1556/Verb.12.2010.1.2>.
- ŠPIČKA 2011 J. ŠPIČKA, *Il cancelliere imperiale Giovanni Novoforense e Petrarca*, *Studi petrarcheschi*, n.s. 24 (2011), 103–134. DOI: <https://doi.org/10.1400/214029>.
- WILKINS 1955 E. H. WILKINS, *Studies in the Life and Works of Petrarch*, Cambridge, MA, 1955.
- WRIGLEY 1968 J. E. WRIGLEY, *A Presumed Lost Petrarchan Letter: Sine Nomine X*, *Medium Aevum*, 37 (1968), 293–306.

Familiares 15, 12

[Ad Philippum Cavallicensem episcopum]

[1] Tria tibi veniunt, pater, multum diversa munuscula. Unicus auro nitens piscis et squamis maculosus argenteis: torrentinam alii, turtram quidam vocant; gratius tamen fuerit saporem nosse quam nomen. Hunc villici mei filius servus tuus in his hodie lucidissimis undis cepit. Item pinguis anas ameni dudum fontis incola, cui adversus raram indolem egregii canis nec liberas aer vias nec tutas fluvius latebras dedit, nec natanti fuga patuit nec volanti. Ad hec epystola quedam recens, quam in rure tuo nuper hamo debilis ingenii inter animi mei fluctus et rerum scopulos ipse quoque tibi piscatus sum. [2] Cetera tamen ita veniunt ut apud te maneant, hec venit ut redeat. Scis causam? quia

veritas odium parit;

quod si iam tunc etate Terrentii verum erat, quid hodie arbitraris? perlege ergo si libet, idque secretius, ac remitte donec sciamus quid mundo Deus aut fortuna paraverit; tunc consultabimus quid huic fiat epystole, an donanda sit flammis an sororibus ascribenda. Interim scito, et hinc fidem metire meam, nullis me oculis hanc aliis ostensurum fuisse quam tuis. Vale, decus meum.

Ad fontem Sorgie, XIX Kal. Ianuarias, silentio noctis intempeste.

Baráti levelek 15, 12

[Philippus cavelliói püspökhöz]

[1] Három szerény kis ajándék érkezik hozzád, atyám, egymástól igen különbözőek. Egy a maga nemében páratlan, aranszínben tündöklő, ezüstös pikkelyekkel tarkított hal: egyesek *torrentinának*, mások *turtrának* hívják; a nevénel azonban kellemesebb lesz az ízét megismerned. Majorosom fia, a te szolgád fogta ma e kristálytisza vizekben. Továbbá egy kövér réce, hajdan e festői forrás lakója, akinek egy pompás, ritka képességű kutya elől sem a levegő nem kínált menekülőutat, sem a folyó biztos rejtekhelyet, így sem szárnyra kapva, sem úszva nem menekülhetett. Végül egy új levél, amelyet épp a minap, a te vidékeden, lelkem hullámai és jelen helyzetünk szirtjei között csekély tehetségem horgával magam húztam partra neked. [2] A többi azzal a céllal érkezik, hogy nálad maradjon, ez viszont azzal, hogy visszatérjen hozzám. Tudod, miért? Mert

a szókimondás gyűlöletet szerez.

Ha ez már Terentius korában is igaz volt, mit gondolsz, mennyivel inkább az ma? Olvasd hát el figyelmesen, ha szeretnéd, de teljes titokban, majd pedig küldd vissza, amíg meg nem tudjuk, mit szánt a világnak Isten vagy a szerencse. Akkor majd megvitatjuk, mi legyen e levéllel: tűzre vessük, vagy csatlakozzon nővéreihez. Addig is tudd meg, hogy soha senki másnak nem mutattam volna meg ezt, csak neked. Ebből ítélj meg, mennyire bízom benned. Ég veled, én díszem!

A Sorga forrásánál, december 14-én, a késő éjszaka csendjében.

Kommentár

[*Philippus cavelliói püspökhöz*]: A gyűjteményben a levél *Ad eundem* ('Ugyanahhoz') van címezve, visszautalva az előző levél *rubricájára*, amelyből idézem a címzett nevét. A legkorábbi szövegváltozat – nem teljesen autentikus – *rubricájában* ez olvasható: *A cavelliói püspökhöz; három hozzá küldött ajándékról ír neki* (ROSSI–BOSCO [1933–1942: III, 164, az 1. sorhoz írt jz]). Philippe Cabassole (1305 k.–1372) 1334-től volt Cavaillon (latinul Caballio, Cabellio, Cavellio vagy Gabilona, vö. GRAESSE–BENEDICT [1909: 62]) püspöke, az ő egyházmegyéjéhez tartozott Petrarca kedvelt tartózkodási helye, Vaucluse is. Életének és pályájának rövid összefoglalása magyarul, további szakirodalmi hivatkozásokkal: ERTL (2018b: 213).

[1] *egyesekek torrentinának, mások turtrának hívják*: Petrarca egy pisztrángféle különböző elnevezéseit említi. A klasszikus *tructa* mellett a középkori latinban a *turtra* névalak is előfordult, a Petrarca által biztosan olvasott szerzők közül például Giraldus Cambrensis *Topographia Hibernica* c. művében (9–10. fejj., DIMOCK [1867: 32–33]; glossza nélkül Petrarca kódexében: Paris, Bibliothèque nationale de France, Lat. 4846, f. 10va–b). A *torrentina* névváltozatot a korabeli szótárak nem említik (RIZZO [2020: 12]), felbukkan viszont Lucio Giovanni Scoppa nápolyi grammatikus (1476–1549) *Spicilegium* című, először 1512-ben publikált latin–népnyelvi szótárában, ahol szintén pisztrángot jelöl (SCOPPA [1561: 202v, A]): *torentina, -ae, f[eminino] g[enere], pe[nultima] pro[ducta]: trotta, piscis*. Scoppáról és szótáráról ld. MONTUORI (2017).

majorosom: Raymond Monet, a költő vaucluse-i birtokának hűségese intezője, aki nem sokkal később, 1353. január 4-én hunyt el (vö. *Fam.* 16, 1). Petrarca más leveleiben is jó szívvel emlékezik meg róla: ld. *Seniles* (*Öregkori levelek*, a továbbiakban *Sen.*), 5, 5, 60 és 9, 2, 5–8 (mértékadó kiadás: RIZZO–BERTÉ [2006–2019]). Fiának nevét nem ismerjük.

e kristálytisztá vizekben: Petrarca vaucluse-i birtoka a Sorgue folyó forrásánál volt.

e festői forrás: Ld. az előző megjegyzést.

egy pompás, ritka képességű kutya: Talán az a vadászkutya, amely eredetileg Matteo Longhié volt, és amelyről Petrarca a *Fam.* 13, 11-ben beszél. Ugyanakkor az 1347-re datált *Epystole* (*Verses levelek*) 3, 5-ben a köl-

tő megemlíti, hogy a Giovanni Colonna bíborostól kapott kutyája is nagy veszélyt jelentett a kacsákra: ld. RIZZO (2024).

egy új levél: Talán az, amely végül a *Liber sine nomine* 12. levele lett. A levél azonosításának problémájáról ld. CASCIO (2010–2011: 60–62) és (2015: 111, bevezető jz).

a te vidékeden: A Philippe Cabassole-hoz írt műveiben Petrarca gyakran nevezi így Vaucluse-t, vö. ERTL (2018a: 68, az *SN* 1, 13-hoz írt jz).

[2] *a szókimondás gyűlöletet szerez:* Ter. *An.* 68, Kárpát Csilla fordítása alapján (vö. DEVECSERI–KÁRPÁTY [1961: 316]). Petrarca gyakran idézte vagy parafrázálta ezt a sort műveiben; e szöveghelyek – valószínűleg további elemekkel kiegészíthető – listája: ERTL (2018a: 60, az *SN* Pref. 1-hez írt jz).

amíg meg nem tudjuk ~ a szerencse: Valószínűleg a pápaválasztásra utal. VI. Kelemen 1352. december 6-án halt meg, utódját, VI. Incét december 18-án választották egyházfővé.

nővéreihez: Vagyis a formálódó levélgyűjtemény többi részéhez, köztük azokhoz a levelekhez, amelyekből Petrarca később a *Liber sine nomine*t összeállította. Giovanni CASCIO joggal jegyzi meg, hogy a *Fam.* 15, 12-ben nincs egyértelmű utalás arra, hogy Petrarca a „veszélyes” levelet már ekkor különválasztotta volna a korpusz többi darabjától, amelyekre itt a *sorores* szóval utal (CASCIO [2015: 17]).

én díszem: Horatius-reminiszcencia (*Carm.* 1, 1, 2: *dulce decus meum*; BEDE Anna [1989: 7] fordításában: *én édes arany díszem*).

Sorga: A *Sorgue* folyó latin neve.

december 14-én: 1352-ben.

Familiares 21, 1

Ad Arnestum archiepiscopum Pragensem,
cur tot hostes habet veritas.

[1] Multa animo conceperam calamoque pepereram, que cur modo tibi subtraham, dicet is qui hec pauca que cernis et plura que audies ad te vivis vocibus perferenda suscepit, vir quo nil tibi devotius, nil michi familiarius. Sancta quidem semper et honesta, sed non semper tuta veritas; multos illa omnibus seculis sed nunquam plures quam nostra etate hostes habuit: causa est quia nunquam pauciores virtus habuit amicos; nemo autem veritatem odit nisi qui male vivit; et hic metus virum fortem nunquam in mendacium, aliquando autem in silentium coget. [2] Quod ego veri studio evector, et nunc et sepe alias nisi postquam non locutus esse non poteram, non adverti; et in sermone quidem mutuo prorsus irremeabilis est vox; in scriptis vero liberioribus remedium est vel suppressere vel delere quod scripseris. Primum feci et multa coercui, que forsitan in posterum delebo, forsitan vivere patiar ut cum hinc abiero, ex insidiis erumpant meque discipulum veritatis indicent sed occultum propter metum Iudeorum. Quis autem scit an, ut est animus indignans nec larvarum metuens, ipse ego presens iter faciam prodire volentibus? [3] Sed omissis de quibus michi sententia nondum stat, de me sic habeto, nichil magis tuum fieri posse quam ego sum. Memini anno altero, dum iniuncta ad imperatorem nostrum legatione fungerer, hominem peregrinum vix solo nomine cognitum, qua me fronte, quo animo, quibus verbis, quanta humanitate devinxeris. [4] Recolo quam suaviter michi illud identidem inculcabas: 'compatior tibi, amice, qui ad barbaros venisti'. Ego vero nichil barbarum minus, nichil humanum magis profiteor me vidisse quam Cesarem et aliquot circa eum summos viros, quorum modo nominibus scienter abstineo, summos, inquam, viros et insignes, dignos maiore memoria; quod ad hec attinet, abunde mites et affabiles, etiam si Athenis athicis nati essent. Vale.

Mediolani, III Kal. Maias.

Baráti levelek 21, 1

Arnestus pragai érsekhez:

miért van sok ellensége az igazságnak

[1] Sok minden fogant meg elmémben és született meg tollam hegyén; hogy miért nem osztom most meg veled, elmondja majd az, aki vállalta, hogy eljuttassa hozzád e keveset, amit itt láatsz, és előszóval közvetítsek neked a többit, amit majd hallani fogsz tőle. Nincs nála hozzád hübb, hozzám szívélyesebb férfiú. Noha az igazság mindig szent és becses, nem mindig veszélytelen. Minden korban sok ellensége volt, de sohasem több, mint manapság, mégpedig azért, mert az erénynek sem volt még kevesebb barátja. Senki nem gyűlöli az igazságot, csak aki bűnben él; s az ebből fakadó félelem, ha hazugságra nem is, olykor hallgatásra kényszeríti a bátor embert. [2] Engem azonban annyira magával ragad az igazságszeretet, hogy sem most, sem megannyi más alkalommal nem gondoltam erre, csak miután már visszavonhatatlanul megszólaltam. De míg a beszélgetés közben mondottakat nem lehet visszaszívni, a túl szókimondó írások esetében van orvosság: rejtsd el vagy semmisítsd meg, amit írtál. Az előbbit tettem, és sok írást elzártam; ezeket később talán majd megsemmisítem, talán életben hagyom, hogy amikor majd eltávozom e világból, kirontsának rejtekükből, és tanúsítsák, hogy az igazság tanítványa voltam, de a zsidóktól való félelmemben csak titokban. Ám mivel lelkem háborog és nem fél a kísértetektől, az is lehet, hogy még életemben útjukra bocsátom őket, hiszen ők is így akarják. [3] De hagyjuk most azt, amiről még nem döntöttem, és tudd meg, hogy semmi sem lehet nálam jobban a tiéd. Emlékszem, milyen arccal, milyen lelkülettel, milyen szavakkal, mennyi szeretettel láncoltál magadhoz tavaly, amikor követségben jártam császárunknál, noha idegen voltam, akit épp csak névről ismertél. [4] Eszembe jut, milyen kedvesen hajtogattad: „sajnálak, barátom, hogy barbárok közé kerültél”. Én viszont kijelentem, hogy nem láttam senkit, aki barbárságban alul-, műveltségben pedig felülmúlta volna Caesart és néhány előkelő férfiút a környezetében, akiket most szándékosan nem nevezek meg: előkelő és kiváló férfiak, mondom, méltók arra, hogy hosszabban is szóljak róluk, e helyt azonban elég annyi, hogy rendkívül nyájasak és barátságosak, mintha csak az atticai Athenaeben születtek volna. Ég veled!

Mediolanumban, április 29-én.

Kommentár

Arnestus pragai érsekhez: Arnošt z Pardubic (1305/1310 k.–1364) 1343-ban lett Prága püspöke, majd a következő évtől, amikor a püspökséget főegyházmegyei rangra emelték, az érseki tisztséget töltötte be. Életéről és munkásságáról a legalaposabb monográfiát Zdeňka Hledíkovának köszönhetjük: HLEDÍKOVÁ (2008), amelynek alapján ERTL (2018b: 213) rövid összefoglalójának néhány adata pontosítandó.

Miért van sok ellensége az igazságnak: Terentius-allúzió (Ter. An. 68), ld. a *Fam.* 15, 12, 2-höz írt kommentárt. A levél korábbi változatában ez volt a témamegjelölés: *Az igazság ellenségeiről és gyűlöletük okáról* (ld. ROSSI–BOSCO [1933–1942: IV, 51, az 1–2. sorhoz írt jz]).

[1] *miért nem osztom most meg veled*: Giovanni CASCIO (2014) szerint valószínű, hogy Petrarca a *Fam.* 21, 1-gyel együtt az érseknek írta az *SN* 14-et is, amelyet azonban sohasem küldött el a címzettnek.

az, aki vállalta ~ férfiú: Sagremor de Pommiers, francia nemes, aki a milánói Viscontiak futára és követe volt. Amikor 1358-ban IV. Károly császár szolgálatába akart állni, Petrarca három ajánlólevelet is írt a számára, egyet Jan ze Středy olmützi (ma: Olomouc) püspöknek és császári kancellárnak (*Fam.* 21, 5), egyet Arnošt z Pardubicnak (*Fam.* 21, 6), egyet pedig magának Károlynak (*Fam.* 21, 7) címezve. 1366-ban ő vitte el Philippe Cabassole-nak a *De vita solitaria* neki dedikált példányát (vö. *Sen.* 10, 1, 134–135), amelyet Marco PETOLETTI a madridi Biblioteca Nacional de España 9633 jelzetű kéziratával azonosított (PETOLETTI [2020]). Még ugyanabban az évben Sagremor belépett a cîteaux-i ciszterci kolostorba, és kérte a költőt, hogy neki is juttassa el az értekezést. Megbízható másoló hiányában ezt a kérést Petrarca nem tudta teljesíteni, de helyette zsoldárait küldte el neki (*Sen.* 10, 1, 132–137). Szerzetesi hivatása ellenére 1368-ban Sagremor ismét felbukkant a Viscontiak és IV. Károly követe-ként, ld. GARGAN–ZUCCHI (1966: 404–405).

[2] *sok írást elzártam*: Ez alapján feltételezhető, hogy 1357-ben Petrarca már különválasztotta politikai szempontból kényesnek ítélt leveleit a gyűjtemény többi részétől, de még nem határozta el a *Liber sine nomine* összeállítását; vö. CASCIO (2014: 120–121).

amikor majd eltávozom ~ rejtekükből: Hasonló gondolatot fogalmaz meg Petrarca a *Liber sine nomine* Előszavában, ahol megindokolja, miért

vette ki ezeket a leveleket a nagyobb korpuszból, és miért nem teszi közzé őket, amíg él.

az igazság tanítványa ~ titokban: Bibliai allúzió. János evangéliumában az arimateai Józsefről hangzik el, hogy Jézus tanítványa volt, de a zsidóktól való félelmében csak titokban (Jn 19,38). Ezzel a szentírási verssel szorosabb az intertextuális kapcsolat, mint a *Familiars* kritikai kiadásában hivatkozott Jn 7,13-mal (ld. ROSSI–BOSCO [1933–1942: IV, 51, a 20. sorhoz írt jz]). Petrarca természetesen átvitt értelemben használja a kifejezést, ahogyan a *Liber sine nomine* 18. levelében is a romlott avignoni prelátusokat nevezi „korunk farizeusai”-nak (SN 18, 15).

[3] *tavaly ~ császárunknál*: Petrarca a milánói Viscontiak által küldött követség tagjaként, 1356 júliusában érkezett Prágába, ahol körülbelül egy hónapot tartózkodott. Bár nagy tisztelettel fogadták, küldetése diplomáciai-politikai szempontból sikertelen volt (vö. ŠPIČKA [2010: 28–30], MARCOZZI [2025: 345–346]). Arnošt z Pardubiccal ekkor találkozott először és utoljára, és későbbi kapcsolatuk sem volt túl szoros: csak Petrarca három levele maradt ránk (*Fam.* 21, 1 és 6; SN 14), az érsek esetleges válaszaiból semmi.

[4] *Caesart*: IV. Károly császárt. Petrarca négyszer találkozott vele személyesen: 1354-ben Mantovában, 1355-ben Milánóban, 1356-ban Prágában és 1368-ban Udinében (vö. MARCOZZI [2025: 336–338; 345–347; 407]). Hozzá írt levelei közül tizennégy (*Fam.* 10, 1; 12, 1; 18, 1; 19, 1; 19, 4; 19, 12; 21, 7; 23, 2–3; 23, 8–9; 23, 15; 23, 21; *Sen.* 16, 5), az uralkodótól kapott levelek közül kettő maradt ránk; ez utóbbiak kiadása: DOTTI (2012: 584–594).

néhány előkelő férfiút ~ nem nevezek meg: a prágai udvar előkelői közül Petrarca Jan ze Středy kancellárral levelezett a leggyakrabban; hozzá írt levelei közül kilenc (*Fam.* 10, 6; 21, 2; 21, 5; 23, 6–7; 23, 10; 23, 14; 23, 16; *Disp.* 29 / *Misc.* 12, ez utóbbi kiadása: PANCHERI [1994: 230–244]), a tőle kapott levelek közül nyolc maradt ránk (kiadásuk: DOTTI [2012: 598–626]). Róla és Petrarcával való kapcsolatáról ld. ŠPIČKA (2011).

atticai Athenaeben: Az elsöre pleonazmusnak tűnő atticai Athén kifejezés gyakran előfordul Plautusnál: *Epid.* 502; *Mil.* 100; *Pseud.* 416; *Rud.* 741; *Truc.* 497; de ezek közül Petrarca csak az *Epidicust* ismerte (vö. NOLHAC [1907: I, 187 és 2. jz]). Olvashatta viszont Apuleiusnál (*Flor.* 18;

Met. 1, 24, 5; glossza nélkül Petrarca kódexében: Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 2193, ff. 23va és 45rb) és Macrobiusnál (*Sat.* 5, 1, 20; 7, 1, 17) is.

Mediolanumban: Milánó latin neve.

április 29-én: 1357-ben. A levél korábbi változatában április 30-i dátum olvasható (ld. ROSSI–BOSCO [1933–1942: IV, 52, a 36. sorhoz írt jz]). Az eltérés valószínűleg nem szövegromlásnak köszönhető, hanem Petrarca pontosította a dátumot; ld. CASCIO (2014: 117, 1. jz).